

Uffe Østergaard

Fra Lenin til Løgstrup

Kommentar til Erik Christensen: *Nye værdier i politik og samfund. Paradigmeskift og kulturbrydninger*

1973 er længe siden. Meget længe siden. Det oplever man, når man tager denne nye bog af Erik Christensen i hånden. I 1973 udgav han et håbefuldt skrift om Lenins revolutionsteori på Studenterfrontens forlag for teoretiske bidrag til klassekampen, *Modtryk*. I efterskriftet blev han af økonomikritikkens bannerfører, idéhistorikeren Hans-Jørgen Schanz kritiseret for ikke at have funderet sin analyse tilstrækkeligt i den rigtige version af kritikken af den politiske økonomi. Erik Christensen forsvarede sig beskedent ved at plædere for, at der er forskel på politik og økonomi. Hvilket han derefter demonstrerede i en stribe empiriske undersøgelser af arbejderbevægelsen i forskellige egne af landet.

Nu er tiderne andre, og det afspejler bogen åbent og ærligt, ja dens emne er selve det nye »postmaterialistiske« paradigme for samfundsforskningen, som er på vej, efter at Ronald Inglehart i 1970'erne proklamerede dets indtrængen på generelt samfundsplan i de postindustrielle samfund, og Alvin Gouldner i 1971 profeterede en fundamental krise for den vestlige samfundsvidenskab. Schanz har skiftet Marx ud med Heidegger og Wittgenstein, mens andre som Erik Christensen har vendt sig til dansk teologisk filosofis grand old man K.E. Løgstrup og dennes fremhævelse af de fundamentale livsytringer som grundlag for en etik.

Erik Christensens kritiske adresse er i lige høj grad det liberale og det marxistiske paradigme for politikforskning. Koncentrationen om dette paradigmeskift er på samme tid bogens styrke og dens svaghed. Efter en kort gennemgang af diskussionen om paradigmer i videnskaberne og i samfundet præsenteres vi på de næste små hundrede sider for et nyt sammenhængende værdigrundlag. Det er en tænk-som sammenfatning af de sidste 10-15 års især danske litteratur om det nye verdensbillede i naturvidenskaberne, filosofi, religion og psykologi, kort sagt et holistisk – eller måske snarere holografisk – verdensbillede baseret på »en ny pagt mellem menneske og natur«, som den nobelprisvindende kemiker Ilya Prigogine har formuleret det. Derefter følger en gennemgang af en række fænomener, som samfundsvidenskaberne står overfor i dag, og som de kun dårligt magter at forklare inden for normalparadigmet. Til slut en kort skitsering af religion og kultur som sammenholdsfaktorer i et nyt efterindustrielt samfund, som vi endnu knap kan ane konturerne af.

Erik Christensen forklarer kun nødtørftigt, hvad der har fået ham sammen med så mange andre forhenværende tilhængere af et nymarxistisk paradigme til at bevæge sig fra Lenin til Løgstrup. Som før nævnt er han ikke alene om denne bevægelse, og jeg mangler faktisk kun Jacques Derrida, Paul de man, Martin

Heidegger og Ludwig Wittgenstein i litteraturlisten for at genkende modekataloget fra det humanistiske fakultets trendsættere. Helt beroligende for en tilhænger af den danske kulturarv er det dog neden under disse filosofiske hoveder at opdage en bevægelse fra Marx til Grundtvig og lutheransk teologi i århusiansk af-tapning (s.66, 86 og 219).

Et af bogens hovedsigter er påvisningen af de fælles begrænsninger i menneskesynet i det marxistiske såvel som det liberale paradigme (s.133). Anskuet under en mere sammenhængende synsvinkel som her viser de sig nemlig at have mere til fælles end tidligere antaget. De er begge børn af 1800-tallets produktions- og fremskridtstro og er forbløffende lidt påvirkede af dette århundredes erfaringer med massepolitikens irrationalitet. Erik Christensen henviser til de nye sociale bevægelser, især kvinde- og miljøbevægelserne, som inspiratorerne til det nye paradigme, som han vil føre ind i politikstudiet. Der er dog det problem ved disse bevægelser, at de både kan forstås som resultat af de samfundsmæssige ændringer og som skabere af disse ændringer og dermed også af vores modeller for at forstå ændringerne. Denne ambivalens er formuleret af Alain Touraine og indtager en central plads i Christensens analyse. Det ene perspektiv kalder han for sociologisk tilbageskuende, mens det andet, der står hans hjerte nærmere, kaldes for kulturelt fremadskuende (s.184). Det er ærlig snak, når man repræsenterer en videnskab, der ikke blot vil forklare det allerede skete, men også give sit bud på, hvordan det går fremover. Men videnskabsteoretisk er det en noget usikker position at bringe sig i, således at forklare den skiftende situation ved hjælp af begreber og forestillinger, der produceres af dem, man holder med i denne ændrede situation.

Man kan sige, at sådan er situationen reelt altid, og at det kun virker påfaldende her, fordi han vil noget nyt. Det formuleres klart og ærligt i indledningen om paradigmeskift. Efter nogle gode formuleringer om vanskelighederne ved uformidlet at overføre Thomas Kuhns naturvidenskabelige paradigmebegreb til samfundsvidenskaberne (og kulturvidenskaberne med kan jeg tilføje), hvor der ikke eksisterer entydige paradigmer, men permanent strid mellem forskellige skoler, tilslutter Christensen sig Alvin Gouldners skelnen mellem »paradigmeafpud-sere« og »paradigmerebeller« (s.18-19). Det fører over i en formulering af vanskeligheden ved at ændre paradigme, som har selvoplevelsens ægthed over sig:

»Åbne, kritiske og kreative videnskabsmænd er kendetegnet ved at turde fastholde modsigelserne, paradokserne og forsøge at løse dem ved eventuelt at bearbejde baggrundsopfattelserne, ændre paradigmet. Det er imidlertid en meget svær og ofte psykologisk smertefuld proces for de fleste videnskabsmænd. At forkaste et paradigme er ikke bare noget, man gør. Det indebærer ofte også en personlig tvivl og usikkerhed, hvor man oftest ikke ved, hvor man skal søge hjælp.« (s.19).

Den proces kan nærmest lignedes ved en religiøs omvendelsesproces, når Erik Christensen frem til på næste side. Og det er ikke et tilfældigt ordvalg. Man aner ganske klart en vending mod en religiøs livanskuelse i flere afsnit i bogen, fra opvurderingen af Grundtvig som teolog over filosofen Mogens Pahuus' Løgstrup læsninger til bogens næstsidste kapitel, som er en blanding af en religionssociologisk

registrering af aktuelle tendenser og en religionspsykologisk argumentation for et menneskesyn, der er forankret i værdier uden for det enkelte menneske.

Det er fint og overbevisende, især hvis man er enig, sådan som jeg langt hen er. Men jeg tror, at bogen bedre havde tjent sit formål, at ryste det eksisterende politologiske normalitetsbegreb og erstatte det med et nyt, hvis den var startet med hovedafsnit 3. I det fremstiller Erik Christensen i fem kapitler de problemer, som det eller rettere de to eksisterende paradigmer, det liberale og det marxistiske, efter hans mening er løbet ind i. De står stærkt, synes jeg. Især understregningen af økonomien som moralsk videnskab og kritikken af det blinde vækst- og udviklingsparadigme. Af Kuhn har vi lært, at paradigmeskift sker, når ophobningen af uforklarlige problemer bliver så stor, at undervisningen i normalparadigmet kommer i vanskeligheder. Først sammenbruddet i konfrontationen med skeptiske unge studerende undergraver gamle tanker, dog oftest ikke hos de gamle udøvere, men hos de yngre, endnu ikke etablerede forskere.

Her forekommer det mig imidlertid, at den midaldrende yngre løve Erik Christensen er gået for langt i sin kritik af i hvert fald det liberale paradigme. Eller rettere, at han forveksler en kritik af det nu herskende hegemoni i 2. generation af dansk politologi med det, han selv mødte i studiet hos grundlæggergenerationen. For mig som udenforstående har det altid været noget af en gåde, at de marxistiske kritikere af politikforskningen indledte enhver teoretisk traktat med at afsværge Erik Rasmussen og begge bind af hans komparative politik. Jeg, der ikke har skullet lære dem udenad til eksamen, men har læst dem som rigtige bøger, har altid fundet dem umådeligt inspirerende.

Sandt nok afviser Erik Christensen heller ikke helt Rasmussens klassiske definition af politik som fordeling af goder med gyldighed for et samfund. Han relativiserer den ved at erindre om, at denne definition kun beskriver én blandt de tre mulige samfundsrelationer, tvang, bytte og integration. Selv lægger Erik Christensen mest vægt på politikens integrationsfunktion og fremstiller denne gennem Habermas' konsensus-opfattelse og Hannah Arendts aristoteliske teori om »The Human Condition« fra 1971. Det er en helt fint og overbevisende udvidelse af lærebogsopfattelsen. Men at proklamere dette under overskriften »genopdagelsen af politik som skabelsen af det gode samfund« er at gå meget længere i kritikken end nødvendigt. Jeg indrømmer, at »Det gode samfund« næppe er den overskrift, man hyppigst støder på i kataloget over undervisning på Institut for Statskundskab, men faktisk har Erik Rasmussen udgivet en bog med netop den titel (*Det gode samfund. Politisk tænkning fra oldtid til nutid*, Gyldendal 1973). Ganske vist som en skolebog til brug for historieundervisning, men alligevel et vidnesbyrd om, at problemstillingen ikke var ukendt for det gamle paradigme. Det er snarere det marxistiske paradigme, som formuleringen er ny for, men så burde det have været gjort klart for læserne.

Personligt tror jeg ikke, at det er nødvendigt at bevæge sig helt over til det nye holistiske verdensbillede i naturvidenskab, psykologi og religion for at etablere et nyt værdigrundlag for politologien. Ikke at det er forkert at søge derover, men for det snævre formål, at udfordre og overbevise de samfundsvidenskabelige kolleger om behovet for et nyt grundlag for politikvidenskaben, havde det måske været

mere slagkraftigt at gøre noget mere ud af den republikanske tradition i europæisk idehistorie. Den nævnes kun én gang i bogen (s.152) i forbindelse med opblomstringen af en »communitarian tradition« i USA, der anskuer politikken ud fra det civile samfunds perspektiv (i parentes bemærket har jeg lyst til at spørge om, hvordan de tre definitioner af civilt samfund s. 132, s.141 og s.152 alle er mulige). Men faktisk går der en lang linje fra den af Erik Christensen og så mange andre misforståede og udskældte Machiavelli til den ignorerede Tocqueville, en linje som handler lige netop om sikringen af det gode samfund.

Den forskellige vurdering af teorihistorien er imidlertid underordnet i forhold til det større anliggende, hvordan man anfægter et herskende paradigme. Som antydet tror jeg ikke, at det gøres bedst ved at skrive en ny sammenhængende traktat, der begynder med det mest fundamentale, værdigrundlaget, og så bagefter afleder konsekvenserne af de indledende antagelser. Det minder lidt for meget om den fallerede strategi i kritikken af den politiske økonomi, hvor ambitiøse unge mennesker i årevis søgte at udlede alle forhold i samfundet ud fra opdagelsen af varens dobbelte karakter af bytte- og brugsværdi. En sådan sammenhængende fremstilling er snarere slutstenen på etableringen af et nyt paradigme end et led i afviklingen af det gamle.

Som sympatisk læser havde jeg hellere set en bog, der begyndte med en mere omfattende udfoldelse af det undergravende i kvindebevægelsen og den nye økonomiske forståelse, der vinder frem i disse år og så sluttede med en filosofisk begrundelse for et nyt værdigrundlag. Eller måske ligefrem en personlig forskningshistorie, som beskrev forfatterens vej fra tvivlen om sit eget ståsted i marxismen og den traditionelle arbejderbevægelse til en nedrivning af det marxistiske og det liberale paradigme i én og samme bevægelse. Det ville have brudt med god videnskabelig tone og derfor måske have været sværere at komme uden om. Læs bogen alligevel og tænk selv.

Erik Christensen

Politik og paradigmeskift

Replik til Uffe Østergaard

Uffe Østergaard har lavet en informativ og god anmeldelse af min nye bog, der både er præget af kritiske kommentarer og forsøg på at »tænke med« i forlængelse af mit projekt. *Politica*s redaktion har bedt mig komme med nogle kommentarer for at lægge op til en fortsat debat om politik og paradigmeskift.